

ISSN 2518-7503

Міністерство освіти і науки України

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 11

Рівне – 2018

Міністерство освіти і науки України

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 11

Засновано у 2013 році

Рівне – 2018

**Ministry of Education and Science of Ukraine
Rivne State University of the Humanities**

**PSYCHOLOGY:
REALITY AND PERSPECTIVES**

Compilation of scientific papers

Issue 11

Founded in 2013

Rivne – 2018

ISSN 2518-7503
УДК 159.9+316.6
П 86

Психологія: реальність і перспективи: збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 11 / упоряд.: Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова; ред. кол. : Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова, В. І. Безлюдна. – Рівне : РДГУ, 2018. – 214 с.

Збірник наукових праць «Психологія: реальність і перспективи» включено до Переліку наукових фахових видань України з психології
(на підставі Рішення Атестаційної колегії МОН України від 29 вересня 2016 р. та Наказу Міністерства освіти і науки України від 07.10.2016 р., № 1222)

Свідectво про державну реєстрацію: Серія КВ № 18713-7513 Р

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології. Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Заступник головного редактора:

Корчакова Наталія Вікторівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Відповідальний секретар:

Безлюдна Валентина Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ:

Максименко Сергій Дмитрович – академік-секретар відділення психології, вікової фізіології дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології імені Г. С. Костюка.

Лєвовицький Тадеуш – доктор гуманістичних наук, професор відділення педагогіки і психології професійно-технічної освіти, ректор Вищої педагогічної школи, м. Варшава (Республіка Польща).

Ягієло Ярослав – доктор хабілітований, професор Академії імені Яна Длугоша, м Ченстохова (Республіка Польща).

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія».

Шугаєва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ:

Вірна Жанна Петрівна – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Гошовський Ярослав Олександрович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки.

Івашкевич Едуард Зенонович – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету.

Камінська Ольга Володимирівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету.

Кулаков Руслан Станіславович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету.

Михальчук Наталія Олександрівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету.

Назаревич Вікторія В'ячеславівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Немеш Олена Миколаївна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри вікової і педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Павелків Віталій Романович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної психології та психодіагностики, декан психолого-природничого факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Петренко Оксана Борисівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри вікової та педагогічної психології, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету.

Созонюк Ольга Степанівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету.

Упорядники: **проф. Р. В. Павелків, проф. Н. В. Корчакова.**

Науково-бібліографічне редагування: **наукова бібліотека РДГУ.**

Рецензент: **Журавльова Лариса Петрівна** – доктор психологічних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, завідувач кафедри теоретичної психології та психології розвитку Житомирського державного університету імені І. Франка.

Друкується за рішенням Вченої ради РДГУ (протокол № 11 від 27 листопада 2018 року).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

relationships of the individual. Loneliness is a complicated feeling, the formation of which is influenced by a number of different factors, both objective (forced isolation, change of place) and subjective (lack of a loved one or close friends, alienation due to misunderstanding of others, solitude, etc.). Subjective factors are decisive in shaping the sense of loneliness. Loneliness is the subject of research in philosophy, psychology, related sciences. The importance of the analysis of the feelings of loneliness is due to the importance of this phenomenon, both in the social context and in the internal personal context.

Key words: *loneliness, subjective sensation of loneliness, elderly people, basic needs, understanding of life, interpersonal relationships, social stereotypes, identity, solitude and privacy.*

УДК 159.9.01

С. А. ЛИТВИНЕНКО

ФЕНОМЕН ГРИ В СУТНІСНО-БУТТЄВОМУ ВИМІРІ

У статті здійснено аналіз досліджень феномену гри в сутнісно-буттєвому вимірі та розкрито провідні підходи щодо визначення сутності, ознак, особливостей та функцій гри.

Ключові слова: *феномен гри, гра, ознаки і функції гри.*

В статье осуществлен анализ исследований феномена игры в сущностно-бытийном измерении и представлены ведущие подходы к определению сущности, признаков, особенностей и функций игры.

Ключевые слова: *феномен игры, игра, качества и функции игры.*

Постановка проблеми. Коло питань щодо природи й сутності гри, динаміки її характеру, місця і ролі в сучасному суспільстві, можливостей в соціалізації й розвитку людини постійно розширюється. Різноманітним і барвистим є буття гри та широта вжитку цього поняття в міркуваннях про життя й позначення багатьох соціально-культурних явищ. Вивчення феноменології гри відкриває широкі можливості завдяки багатогранності та синтетичній природі ігрової діяльності, яка обіймає різноманітні види й форми людської активності. Семантика слова «гра» розгортається від позначення: дитячої чи спортивної гри, гри на музичних інструментах й акторів на сцені, політичних ігор сучасності й ігрових моделей для відпрацювання стратегії поведінки, а також характеристики управлінської та посередницької діяльності тощо). Свідомо чи несвідомо звертаємося до гри в серйозних особистісних темах («ігри розуму»), і навіть таких, як смерть («смертельна гра» чи «гра зі смертю»). Проблематика, пов'язана з категорією гри, увійшла в сучасний онтологічний дискурс, що дозволило з різних наукових позицій звернутися до осягнення сутності гри в її нерозривному зв'язку із життям.

Аналіз філософської, культурологічної та психолого-педагогічної літератури засвідчує, що феномен гри привертав увагу представників різних галузей науки як складний, глибокий та багатогранний соціально-культурний та особистісний феномен. Філософи і письменники в усі часи намагалися дослідити та осягнути природу й таємничу приналежність гри, глибинний духовний смисл її творчого проживання, в якому народжується новий досвід. Гра завжди спонукала до нових пошуків та відкриттів. Влучно, із захопленням та іронією В. Шекспір підмітив «сцену життя» і «світ – театр», у якому - усі актори. Ігри визнано однією із найважливіших життєвих потреб, що еволюціонувала разом з людиною й втілювалася в багатстві й розмаїтті форм (дитячі, спортивні, ділові, ритуальні, військові, пізнавальні, проблемні, дослідницькі тощо), які дозволили краще пристосовуватися до потреб середовища, праці, наукової та художньої творчості.

Формулювання цілей статті. Здійснити аналіз досліджень феномену гри в сутнісно-буттєвому вимірі та вивчити провідні підходи щодо визначення сутності, ознак, особливостей та функцій гри.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У зверненні до феноменології гри сучасна наука спирається на історично сформовані теоретичні надбання попередніх епох. Спроби пізнання гри сягають глибокої давнини і беруть витоки з часів зародження філософської думки. Про божественну гру як спосіб створення та існування світу розмірковували Геракліт і Платон. У часи розвитку філософії гуманізму і епоху Просвітництва звернулися до виховного та розвивального потенціалу гри Я. А. Коменський, Д. Локк, М. Монтень, І. Г. Песталоцці, Ф. Рабле, Ж.-Ж. Руссо, Г. Спенсер та ін.

Сучасні дослідження різних аспектів феномену гри здійснюються в багатьох напрямках: вивчення філософських і соціально-культурних засад гри (М. Бахтін, В. Біблер, І. Бех, І. Кон, Г. Клаус, Ю. Лотмана, М. Мамардашвілі, М. Мід, Е. Фінк, Й. Хейзінга та ін.); психолого-педагогічної сутності

ігрової діяльності (Л. Артемова, П. Блонский, А. Богуш, Л. Божович, Ш. Бюллер, Л. Виготський, С. Кулачківська, Ж. Піаже, Л. Піроженко, С. Рубінштейн, С. Русова, В. Сухомлинський, Ф. Фребель та ін.); вивчення організаційно-діяльнісних ігор і можливостей гри в освітній та виробничо-економічній сфері (М. Бірштейн, Ю. Кравченко, К. Фопель, А. Фурман, Г. Щедровицький та ін.). Австрійський логік, філософ і лінгвіст Л. Вітгенштейн створив ігрову теорію походження і функціонування мови, а німецький філософ Г. Клаус виявив ігровий аспект військової діяльності і довів значущість гри у становленні кібернетики. Відтак, онтологічний аналіз гри, питання її співвідношення з буттям, актуалізують вивчення взаємозв'язків наукової теорії і безпосередньої життєвої практики. Для філософсько-психологічного аналізу важливим є дослідження сутності та значення гри як феномену буття й провідної діяльності, специфічної форми взаємодії і спілкування людини.

Виклад основного матеріалу. Протягом кількох століть вивчення гри було прерогативою філософів, однак за цей період сформувалася база сучасного не тільки філософського, але й культурологічного, психолого-педагогічного розуміння гри та ігрової діяльності. Уважається, що долучення гри до предметного простору філософського знання закладено німецькими філософами Іммануїлом Кантом (1724-1804) та Фрідріхом Шіллером (1759-1805), які звернули увагу на подібність між грою і художньою діяльністю. Саме І. Канту було властиве розуміння гри як особливого вільного душевного стану й форми вільного часу [2; 3; 6]. У такому розумінні гри близькими до поглядів І. Канта були позиції К. Гроса й Ф. Шіллера, що поєднали розуміння гри й естетики. Так, Ф. Шіллер пов'язував гру з насолодою, вільним проявом надлишку сил, а Г. Спенсер убачав походження гри з внутрішньої потреби в діяльності як форми вправлення, зміцнення і розвитку спадкових форм поведінки. Такої ж позиції дотримувався і К. Грос, розглядаючи гру переважно з біологічних позицій як вправлення природних нахилів. З нашого погляду, на ці ідеї спирається психологія дитячої ігрової діяльності, визнаючи, що в системі культури гра слугує одним із засобів емоційно насиченою комунікації, розвитку і первинної соціалізації, сприяючи входженню нового покоління в людське суспільство [1; 6]. У подальшому найбільш відоме дослідження гри, здійснене у XX столітті голандським філософом та істориком культури Йоханом Хейзінгою (Huizinga, 1872-1945) у роботі «Homo ludens» («Людина, що грає»), опублікованій у 1938 році, яка виявила істотний вплив на подальші розробки проблеми. Дослідник пояснював соціокультурний феномен гри, виходячи з принципу, що гра є старшою, ніж культура. Так, до естетичного і вільного розуміння гри, розробленого І. Кантом і Ф. Шіллером, додалася ще одна її функція – збереження і зародження культури.

Пізніше німецькі філософи звернулися до вивчення сутнісних особливостей феномена гри, її місця й цілей у житті людини. Так, Ханс-Георг Гадамер (Gadamer) в роботі «Істина і метод» (1960) поширив й долучив поняття гри до змістового апарату герменевтики (теорії розуміння і тлумачення), а німецький мислитель Ойген Фінк (Eugen Fink, 1905-1975) визнав гру як один із феноменів людського буття. Розробку концепції ігрової генези культури, створену Й. Хейзінгою, було продовжено в доробках О. Фінка. Водночас незважаючи на відмінності в поглядах дослідників, які радше є взаємодоповнюючими, аніж суперечливими, ними було визнано буттєві характеристики гри, яка обіймає людську культуру і посідає важливе місце в її становленні та існуванні [6]. У доробку Й. Хейзінги розкрито дефініцію гри як добровільної дії або заняття, що здійснюється згідно внутрішньо встановлених меж місця і часу, добровільно прийнятих, але абсолютно обов'язкових правил з метою, закладеною в ній самій, що супроводжується почуттям напруження і радості, а також свідомістю «іншого», ніж «буденне» життя. При цьому Й. Хейзінга не приховує пафосу і свого захоплення з приводу сакрального значення гри: «Буття гри повсякчас підтверджує, причому в найвищому смислі, супралогічний характер нашого положення у Всесвіті... Ми граємося, і ми знаємо, що ми граємося, значить, ми є чимось більшим, ніж лише розумні істоти, оскільки гра є заняттям позарозумним» [11, с. 13].

Близьку, але з іншими акцентами дефініцію представлено в дослідженні К. Сігова, що визначає гру як форму вільного самовияву людини, що передбачає реальну відкритість світу можливого і розгортається або у вигляді змагання, або ж у вигляді подання (виконання, репрезентації) будь-яких ситуацій, смислів і станів [7].

У сучасному Новітньому філософському словнику гра тлумачиться як різновид фізичної та інтелектуальної діяльності, позбавлений практичної доцільності, що надає індивіду можливості самореалізації, яка виходить за межі його актуальних соціальних ролей. При цьому зауважується, що цінність гри полягає не в її результаті, а в самому ігровому процесі [9, с. 798].

Водночас, О. Фінк, наголошував, що дати універсальне визначення гри неможливо, оскільки гра є екзистенційним феноменом, який відштовхує від себе поняття. Дослідник визнав, що гра є

одним із способів розуміння, за допомогою яких людина розуміє себе й прагне через такі смислові горизонти пояснити буття всіх речей. О. Фінк поставив гру в один ряд з такими феноменами, як смерть, праця, любов [10]. На думку Х.-Г. Гадамера, суб'єктом гри є не той, хто грає, а сама гра, і це вочевидь виявляється, коли людина грає на самоті, адже ніхто інший, крім гри, не визначає й не обумовлює поведінку [5].

Звернемося до більш докладного розгляду та розкриття, презентованих у дефініціях та дослідженнях ознак та особливостей гри. Згідно Йохана Хейзінги гра постає як діяльність, що активно здійснюється заради неї самої і в ході цього наповнює радістю. До провідних характеристик гри з таких позицій належать: свобода, спонтанність і активність, тобто діяльність позбавлена управління й програмування; взаємодія з використанням різних предметів і засобів (матеріальних та не матеріальних), наповненість практичними діями й рухливістю; відсутність прагматичних цілей та результатів, оскільки здійснюється заради самої ігрової діяльності; переживання приємних емоцій та задоволення, пов'язаних з самим процесом гри.

Свобода у грі виявляється, передусім, як незалежність від необхідності чи примусу, оскільки, згідно Й. Хейзінги, гра за наказом не може бути в повному сенсі грою, а лише імітацією, репродукцією гри. Також під свободою у грі дослідник розуміє й «неінстинктивну» обумовленість поведінки гравців. Ігри, скеровані інстинктами, не набувають повноти ігрової природи (немовлята і дитинчата тварин ще не володіють такою свободою). Однак можна стверджувати, що діти і тварини граються задля радості, коли відчувають задоволення - і в цьому полягає їхня свобода. Саме процес гри надає можливості творчої самореалізації, що виходить за межі актуальних соціальних ролей й дозволяє особистості стати суб'єктом життєдіяльності. Пережита як природне буття й різновид вільної фізичної і інтелектуальної діяльності, гра постає невід'ємним атрибутом життя людини, способом пізнання дійсності і самопізнання, реалізації «природних сутнісних сил». Одна з вагомих особливостей, помічених ще Ф. Шіллером – є творення у грі самого себе. Відзначимо, що й залежність від гри – це теж певною мірою є творенням образу себе.

Свобода гри виявляється як незалежність від утилітарних цілей, безпосереднього матеріального інтересу й моральних зобов'язань. Тому будь-яка гра в певному сенсі є безцільною, оскільки досягнення результату як «об'єктивного факту» в ній несуттєве, не приносить задоволення ні біологічної потреби, ні створення певної утилітарною цінності. Коли ж грають тільки заради вигоди, то втрачається сутнісне значення гри, оскільки справжній гравець грає тільки для того, щоб грати. Згідно Й. Хейзінги, якщо люди грають, значить, вони є чимось більшим, ніж розумні істоти, поведінка яких підпорядковується лише раціональності, адже гра раціональністю не обмежується. Ще однією особливістю гри є її здатність руйнування стереотипів й вивільнення людини від гніту буденності, збагачення творчих здібностей і забезпечення умов для самовияву. Саме завдяки грі засвоюються загальні смисли буття та людської діяльності, а не її операційно-технологічний бік, як у навчанні й праці.

Виразною ознакою будь-якої гри є подвійність (Т. Апінян, А. Демидова, Й. Хейзінга, Ж. Піаже та ін.), що реалізується на межі двох світів: як діяльність, що одночасно розгортається в реальності і в уявному світі. Навіть маленька дитина не плутає ігровий та реальний світи. Втручання реального світу може порушити гру, оскільки дитина усвідомлює їх відмінності (наприклад, у грі з лялькою дівчинка, не плутає ляльку з живою істотою). Характеристика гри як ілюзорного світу не виключає й серйозності, оскільки несерйозне ставлення до гри, ігнорування її правил спотворює й руйнує гру. Справжня гра пов'язана з натхненням і може підніматися до вершин духовного, полишаючи серйозність буденності. Згідно Й. Хейзінги справжня гра не є «дитячістю», якщо ж дитина виявляє дитячість, то вона більше не хоче гратися або не знає, у що, і як саме гратися. Так, коли б діти, спортсмени або артисти почали несерйозно ставитися до того, що роблять, гра припинилася б або ж перетворилася на пародію чи абсурд.

У плинності й сумбурності буденності будь-яка гра створює певну тимчасову досконалість зі своїми особливими правилами, оскільки володіє структурною впорядкованістю й завершеністю (має початок і кінець), відбувається в певних межах простору і часу, у яких існує «ігровий світ». Таким ігровим простором може виступати арена цирку й сцена, кінозал і дитяча пісочниця тощо. Сама гра встановлює обмеження у вигляді правил, навіть невелике відхилення від її порядку є руйнівним, а дія, доречна в певних умовах, за межами ігрового простору виглядає кумедною або перетворюється на епатаж. Поширений вислів «гра без правил» не має буквального сенсу, а в переносному – вказує на хаотичність і безлад. Зазвичай підміна справжньої гри стається, коли гравці діють заради власної мети, ігноруючи норми взаємодії з іншими.

Структура, як ознака гри, забезпечує одночасну варіативність й мінливість дій у певних межах. Так, майже у всіх розвинених формах колективних дитячих ігор наявні елементи повтору,

рефрену й ритуалу. Можливість відтворення дитячих ігор перетворює їх на культурну цінність, яка передається як традиція. А варіативність, що також заснована на структурі, надає грі творчості й свободи, без яких гра перетворюється на бездушну роботу, стереотип. У випадку передбачуваного й наперед відомого результату зникає саме ігрове начало, а ризик та свобода рішення, варіативність можливостей надають грі чарівності й захоплення. Структурна впорядкованість дозволяє поринати у гру і позбавляє від тривоги, властивих повсякденному «неорганізованому» життю, активізує спонтанне прагнення людини до повторення й відновлення гри. Такі переживання знайомі тим, хто грає з комп'ютером, вирішує цікаві завдання, пробує писати вірші чи малювати тощо. У всіх випадках існує ризик, що справа може «не скластися», водночас це активізує захоплення, азарт, сподівання домогтися успіху [6].

Дослідниками (Т. Апінян, Л. Белоглазова, А. Демидов, Е. Патраков та ін.) відзначено особливе місце елементу напруги, що виявляється у грі, й зумовлює невизначеність та нереалізовані можливості (комп'ютерні ігри, головоломки, квести, тощо). Напруга зростає, коли гра набуває змагальності й азарту, а найвищого ступеня досягає у спорті. Ігрова напруга гартує силу й витримку, наполегливість й винахідливість, витривалість та відвагу, а поряд із тим розвиваються й морально-духовні якості. На думку О. Фінка, напруга у грі відрізняється від турбот повсякденного життя, оскільки в буденності притаманне прагнення до майбутнього задоволення і певного невизначеного «щастя». Хоча гра так само спонукає до успіху, однак задоволення знаходиться в ній самій, тобто гра не виходить за свої межі й дарує її учасникам «насолоту теперішнього моменту» [10].

Натхнення і звільнення, яке дарує людині гра, співвідносне поняттю «катарсису» (очищення), до якого зверталися ще у стародавній філософії. Піфагорійці практикували очищення душі за допомогою спеціально дібраної музики, а Арістотель у своїй «Поетиці» довів, що катарсис стається навіть при перегляді трагедії в театрі (через співпереживання героєм стається очищення душ глядачів від афектів). Неважко помітити, що виявлений античними філософами катарсичний вплив, властивим також і грі. У зв'язку з чим використання ігрових методів в умовах сьогодення є складовою практично будь-якої психолого-педагогічної допомоги [8].

Здійснений аналіз наукових джерел (Т. Апінян, Л. Белоглазова, А. Демидов, Е. Патраков та ін.) дозволяє звернутися до сутнісних функцій гри, які визначають її використання у психолого-педагогічній практиці. Реалізація ігрової функції одержання задоволення та свободи самовияву забезпечує ефективність психолого-педагогічної допомоги дорослим і дітям у випадках широкого спектру невротичних розладів та проявів дезадаптивної поведінки. Гра володіє також компенсаторною функцією як засобом підтримки гармонії всебічного розвитку особистості, тобто того, що людина не може досягти в житті, реалізується в ігровій формі. Водночас слід звернутися й до психологічної ризикогенності у випадках активізації цих функцій у поєднанні з інфантилізацією, що зумовлює можливості формування ігрової залежності. Однак у дослідженнях засвідчено, що найбільш ефективним антагоністом може виступати активізація продуктивної зайнятості й просоціальної активності в цілому. Формування й розвиток соціальних навичок як значима функція, позбавлена подібних ризиків, яка реалізується у всіх видах інтенсивних освітніх корекційних і реабілітаційних програм незалежно від віку. Дотична їй функція гри як ритуалу або культу, що у практиці психологічної допомоги виявляється радше як необхідність дезактивізації при певних obsesивно-компульсивних розладах, оскільки послаблення нав'язливої поведінки та значення ритуалу для особистості виявляється більш ефективним поряд з формуванням нових успішних соціальних навичок. Привертає увагу катарсична й драматична функція гри, що можуть бути реалізовані у психотерапевтичній та психолого-педагогічній практиці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Здійснений аналіз феномену гри переконливо доводить, що гра є природним, органічним елементом та витвором людської культури, закономірним результатом еволюції, що засвідчує її приналежність до ефективних засобів особистісного розвитку та соціалізації людини, засвоєння нею смислів, культурних норм і традицій. Хоча для феномену гри властива універсальна природа, однак її розмаїття й багатоплановість форм розглядалися в науковому вимірі з різних істотно несуперечливих позицій. Основою, присвяченого грі сучасного наукового дискурсу, постає запропонована Й. Хейзінгою формула *homo ludens* – людина граюча, що додає до багатьох людських образів ще один, навіть досить епатажний.

Зміст формули *homo ludens* привертає до феномену гри як суттєвої характеристики людського буття, особливо в ситуації «ігрового апокаліпсису» (Л. Белоглазова). У зв'язку з чим метафора «життя – це гра» втрачає метафоричність і перетворюється в життєво-смысловий орієнтир. Постала необхідність наукової рефлексії сучасних тенденцій відриву людини від буттєвих засад, що зумовлюють соціальне відчуження, спрощення й нівелюванням буття до ігрового видовища,

гедонізацію ігрового процесу та віртуалізацію свідомості дорослих та дітей. Усе це визначає запити щодо звернення не тільки до позитивних смислів і функцій гри, але й її ризикогенних аспектів.

Список використаних джерел

1. Апинян Т. А. Сущностно-универсальное определение игры: феноменология фантома / Т. А. Апинян // Вопросы философии. – 2008. – № 2. – С. 59–73.
2. Білик Я. М. Ігровий феномен в культурі : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.04 – філософська антропологія і філософія культури / Я. М. Білик. – Харків, 1999. – 26 с.
3. Белоглазова Л. А. К проблеме игры / Л. А. Белоглазова // Философия и будущее цивилизации : тез. докл. и выступления IV философ. конгр. – М. : Соврем. тетради, 2005. – Т. 4. – С. 23–24.
4. Берлянд И. Е. Игра как феномен сознания / И. Е. Берлянд. – Кемерово : Алеф, 1992. – 94 с.
5. Гадамер Г.Г. Истина и метод : [пер. з нім.]. Т. 1. / Г.Г. Гадамер. – Київ : Юніверс, 2000. – 464 с.
6. Демидов А. Б. Феномены человеческого бытия : учеб. пособ. / А. Б. Демидов. – Минск : Издат. центр ЗАО «Экономпресс», 1999. – 325 с.
7. Новейший философский словарь / сост. А. А. Грицанов. – Минск. – Изд. В. М. Скакун. – 1998. – 896 с.
8. Патраков Э. В. Философские основы применения игры в практике психологической помощи [Электронный ресурс] / Патраков Э. В. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/filosofskie-osnovy-primeneniya-igry-v-praktike-psihologicheskoy-pomoschi>.
9. Сигов К. Человек вне игры и человек играющий / К. Сигов // Философия и социологическая мысль. – 1990. – № 4. – С. 31–47.
10. Финк О. Основные феномены человеческого бытия / О. Финк // Проблемы человека в западной философии. – М.: 1988. – С. 357–402.
11. Хейзинга Й. Homo Ludens. В тени завтрашнего дня / Й. Хейзинга. – М. : Прогресс-Академия, 1992. – 464 с.

References

1. Apinyan T. A. Sushchnostno-universal'noye opredeleniye igry: fenomenologiya fantoma / T. A. Apinyan // Voprosy filosofii. – 2008. – № 2. – S. 59–73.
2. Bilyk YA. M. Ihrovyy fenomen v kul'turi : avtoref. dys. ... d -ra filos. nauk : 09.00.04 – filosof's'ka antropohiya i filosofiya kul'tury / YA. M. Bilyk. – Kharkiv, 1999. – 26 s.
3. Beloglazova L. A. K probleme igry / L. A. Beloglazova // Filosofiya i budushcheye tsivilizatsii : tez. dokl. i vystupleniy IV filosof. kongr. – M. : Sovrem. tetradi, 2005. – T. 4. – S. 23–24.
4. Berlyand I. Ye. Igra kak fenomen soznaniya / I. Ye. Berlyand. – Kemerovo : Alef, 1992. – 94 s.
5. Hadamer H.-H. Istyna i metod : [per. z nim.]. T. 1. / H.-H. Hadamer. – Kyiv : Yunivers, 2000. – 464 s.
6. Demidov A. B. Fenomeny chelovecheskogo bytiya : ucheb. posob. / A. B. Demidov. – Minsk : Izdat. tsentr ZAO «Ekonompress», 1999. – 325 s.
7. Noveyshiy filosofskiy slovar' / sost. A. A. Gritsanov. – Minsk. – Izd. V. M. Skakun. – 1998. – 896 s.
8. Patrakov E. V. Filosofskiye osnovy primeneniya igry v praktike psikhologicheskoy pomoshchi [Elektronnyy resurs] / Patrakov E. V. – Rezhim dostupa : <https://cyberleninka.ru/article/n/filosofskie-osnovy-primeneniya-igry-v-praktike-psihologicheskoy-pomoschi>.
9. Sigov K. Chelovek vne igry i chelovek igraushchiy / K. Sigov // Filosofiya i sotsiologicheskaya mysl'. – 1990. – № 4. – С. 31–47.
10. Fink O. Osnovnyye fenomeny chelovecheskogo bytiya / O. Fink // Problemy cheloveka v zapadnoy filosofii. – M.: 1988. – S. 357–402.
11. Kheyzinga Y. Homo Ludens. V teni zavtrashnego dnya / Y. Kheyzinga. – M. : Progress-Akademiya, 1992. – 464 s.

S. A. Lytyynenko GAME PHENOMENON IN THE ESSENTIAL EXISTENTIAL DIMENSION.

The article analyzes the research of the phenomenon of the game in the essence-existential dimension. The leading philosophical, culturological and psychological approaches to the definition of the essence of the game are presented. It is proved that the game is a natural, organic element and a product of

human culture, a natural result of evolution, which testifies to its belonging to the effective means of personal development and human socialization.

The author determined the features of the game, among which: freedom, spontaneity and activity, that is, activity which is deprived of control and programming; interaction with the use of various objects and means (material and nonmaterial), filled with the practical actions and mobility; lack of pragmatic goals and results, since it is carried out for the gaming activity; feeling pleasant emotions and pleasures associated with the game process.

The functions of the game (dramatic, cathartic and compensatory functions, formation and development of social skills, etc.) are revealed, which determine its use in psychological and pedagogical practice. The requests for scientific understanding of not only positive meanings and functions of the game, but also its risk-taking aspects are substantiated.

Keywords: the phenomenon of the game, game, game features and functions.

УДК 159.9 – 373.01

М. В. ЛІСНА

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ АРТ-ЗАСОБАМИ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Стаття присвячена особливостям використання арт-засобів, як методу розвитку творчих здібностей в дошкільному віці. Здійснено спробу аналізу можливостей і функцій дитячої гри, засобів для малювання і ліпки, як інструменту позитивного наповнення дитячої особистості. Висвітленні основні методи роботи дитячих психологів, психологів в системі освіти, а також, роль роботи батьків з дітьми і їх вплив на формування дитячої системи сприйняття світу. Вказано, на взаємозалежність активного розвитку дитячої творчості і продуктивність навчання і успішність дитини в майбутньому, легке вирішення нею задач.

Ключові слова: творчість, розвиток здібностей, розвиток особистості, арт – терапія, арт-терапевтичні засоби, ізотерапія, ігрова терапія.

Статья посвящена особенностям использования арт - средств, как метода развития творческих способностей в дошкольном возрасте. Проведён анализ возможностей и функций детской игры, средств для рисования и лепки, как инструмента положительного наполнения детской личности. Рассмотрены основные методы работы детских психологов, психологов в системе образования, а также роль работы родителей с детьми и их влияние на формирование детской системы восприятия мира. Указано, на взаимозависимость активного развития детского творчества и продуктивность обучения и успеваемость ребенка в будущем, легкое решение им задач.

Ключевые слова: творчество, развитие способностей, развитие личности, арт - терапия, арт - терапевтические средства, изотерапия, игровая терапия.

Постановка проблеми. Творчий потенціал є актуальним в сучасному суспільстві і є необхідним в будь якій професії, тому важливо розвивати його в індивіда, ще з раннього дитинства. Майже всі батьки думають, що для того, щоб їх дитина досягла успіхів в майбутньому, важливі: пам'ять, мислення, сенсорні канали сприйняття, саме тому творчості дитини відводиться останнє місце. Однак, якщо в дошкільника будуть добре розвинені творчі нахили, то надалі йому буде легше сприймати і засвоювати предмети навчальної програми, вже маючи до кожного явища і поняття, свій особливий творчий підхід.

Навіть якщо, надалі дитина не стане відомим письменником, музикантом або художником, все одно їй стане в нагоді творче мислення, адже це основа креативності, за допомогою якої, вона буде вирішувати ті життєві задачі, які будуть ставати в неї на шляху. Далеко не все залежить від природніх задатків: важливо вміти розвивати в собі нові здібності.

Метою нашого повідомлення є розкриття особливостей використання та специфіки застосування арт-терапевтичних прийомів, як засобів розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень з даної проблематики показав, що творчі здібності людини виражаються в її умінні знаходити особливий погляд на щось звичне і повсякденне. Обов'язковими компонентами творчих здібностей є творча уява і творче мислення. Дошкільний вік найбільш сприятливий для формування творчої активної особистості. Саме в цей час відбуваються прогресивні

З М І С Т

Павелків Р.В. Рефлексія як психологічний механізм моральної саморегуляції поведінки особистості.....	5
Абрамюк О.О., Липецька А.С. Концептуальна структура феномену суб'єктивне благополуччя та особливості його вимірювання.....	10
Артемова О.І. Творчий потенціал та креативність педагога як запорука професіоналізму.....	17
Безлюдна В.І., Осьмак Л.П. Диспозиційна детермінація непродуктивної взаємодії між дітьми.....	22
Березюк Т. П. Модель формування професійної компетентності майбутніх менеджерів в умовах ВЗО.....	28
Білецька О. Д. Психологічні аспекти вікових криз особистості від народження до юнацтва	35
Дерев'янку Н. З. Соціально-психологічні особливості про соціальної поведінки у підлітковому віці.....	41
Джеджеря О. В. Розвиток емоційного інтелекту як шлях оптимізації емоційних переживань майбутніх психологів з приводу навчання.....	46
Збродська І. Г. Процесуальний підхід у дослідженні феномену емоційного вигорання.....	53
Іванюта О. В., Яницька О.Ю. Методика розвитку візуального мислення підлітків.....	59
Карпова А. В. Соціалізація підлітків в середовищі молодіжних субкультур.....	66
Коноплицька Ю. І., Ставицька О. Г. Особливості розвитку емоційного інтелекту у підлітковому віці.....	70
Корчакова Н.В., Ковбаса А.Р. Психологічні особливості функціонування феномену прокрастинації у студентської молоді.....	75
Кулакова Л.М., Кулаков Р.С. Психологічні прийоми формування моральних цінностей у молодших школярів в процесі позаурочної діяльності.....	80
Курилюк-Делчева Н.В., Гуцуляк Н.М. Суб'єктивне відчуття самотності осіб похилого віку.....	85
Литвиненко С. А. Феномен гри в сутнісно-буттєвому вимірі.....	90
Лісна М. В. Розвиток творчих здібностей арт-засобами в дошкільному віці.....	95
Михальчук Ю. О. Практична підготовка студентів до психологічної роботи з дітьми-інвалідами.....	99
Онісковець Б. І., Ставицька О. Г. Мотиваційні чинники перфекціонізму сучасної студентської молоді.....	104
Павелків В. Р. Діагностичний компонент дослідження особистісних деструкцій представників молодіжних субкультур.....	109
Панасюк В. М. Соціально-психологічні особливості інкорпорації підлітків у середовище деструктивних молодіжних субкультур.....	117
Работій М. В., Артемова О.І. Формування позитивної Я-концепції майбутніх практичних психологів.....	123
Савуляк В. О., Бакун К. О. Вікові особливості взаємозв'язку соціально-психологічної адаптації та розвитку соціального інтелекту (на матеріалі дослідження школярів).....	128
Співак Л. М. Особливості становлення самооцінки власного національного «Я» у студентської молоді.....	134
Ставицька О. Г., Бунечко Ю. В. Вплив рівня домагань на прагнення до самоактуалізації студентської молоді.....	140
Ставицька О. Г., Воробей І. І. Психологічні особливості впливу стресостійкості на учбову діяльність студентів.....	144
Ставицький О. О., Ставицький Д. О. Психосемантичні аспекти дослідження моральної свідомості.....	149

Степанюк І. М. Корекція дитячих страхів в дошкільних дитячих закладах методами арт-терапії.....	155
Сторож О. В. Вікові закономірності розвитку творчої соціалізації юнаків.....	160
Хомич І. С. Дослідження особливостей особистісних цінностей молодших школярів.....	165
Хупавцева Н.О., Речун Н.В. Проблема дослідження конфліктної поведінки в юнацькому віці (гендерний аспект).....	172
Чорноус Н. О. Роль і місце арт-терапії у формуванні комунікативних навичок дітей з особливими потребами.....	177
Широких А. О. Самопізнання як передумова ефективності життєвого проектування юнаків.....	183
Шпак Л. В. Особливості застосування ігрової терапії в роботі практичного психолога.....	188
Щерба Т. В. Адаптація дітей до школи з затримкою психічного розвитку.....	192
Яницька О.Ю., Іванюта О. В. Психолого-педагогічні особливості організації самостійної роботи студентів в умовах навчання за ECTS.....	197
Яцюк Н. О. Аналіз сучасних досліджень рефлексії.....	201
Відомості про авторів	211

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник наукових праць

Випуск 11

Упорядники:
проф. Павелків Р. В., проф. Корчакова Н. В.

Науково-бібліографічне редагування:
наукова бібліотека РДГУ

П-86 **Психологія: реальність і перспективи:** зб. наук. пр. Вип. 11 / упоряд.: Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова ; ред. кол. : Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова, В. І. Безлюдна. – Рівне : РДГУ, 2018. – 214 с.

УДК 159.9+316.6

Підписано до друку 11.12.2018 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний. Гарнітура "Times New Roman". Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 24,88. Наклад 300. Зам. № 85.

Надруковано в друкарні видавництва «Волинські обереги».
м. Рівне, вул.16 Липня, 38;тел./факс (0362) 62-03-97
e-mail:oberegi97@ukr.net
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №270 від 07.12.2000 р.